

tepav | epr

ekonomipolitikalarıaraştırmaenstitüsü | economicpolicyresearchinstitute

Türkiye'nin bağımsız politika araştırmaları yapmak üzere kurulan ilk merkezlerinden biri olan Ekonomi Politikaları Araştırma Enstitüsü (Economic Policy Research Institute – EPRI) Ekim 2004'te faaliyete geçti.

TEPAV | EPRI, 20. yüzyılda gelişmiş ülkelerin tümüne yayılan think-tank geleneğinin Türkiye'deki ilk temsilcilerinden biri olma özelliğini taşıyor. TEPAV | EPRI temel amacı olarak yaptığı politika analizleri ile Türkiye'deki fikir tartışmalarının bilgi içeriğini arttırmak olarak belirledi. Bu çerçevede, TEPAV | EPRI, politika analizi yaparken partiler-üstü ve tarafsız bir yaklaşım sergilemektedir. TEPAV | EPRI, Türkiye'de yaşanan dönüşüm sürecini ve ekonomimizin küreselleşmeye entegrasyonunu destekleyerek, bu sürecin en az maliyetle en sağlıklı biçimde gerçekleşmesi için gerekli politika önerilerini ortaya koymayı hedef edinmiştir.

EPRI'nin araştırma konuları, sonuçlarının somut ve uygulanabilir olması prensibinden hareketle, güncel politika tartışma konuları ve orta / uzun vadede gündeme geleceği düşünülen politika tartışma konuları üzerine yoğunlaşmaktadır. Dolayısıyla, EPRI'nin kısa vadede yoğunlaştığı iki önemli konu Avrupa Birliği'ne giriş süreci ve Avrupa Birliği süreci ile istikrar programı çerçevesinde reel sektörün yeni ortama uyumu olacak. EPRI'nin diğer araştırma programları ve projeleri hakkında detaylı bilgiye www.tepav.org.tr internet adresinden erişebilirsiniz.

TEPAV | EPRI'nin Dış Politika Etütleri Programı ise gündemdeki uluslararası politika konularını geniş bir perspektiften değerlendirerek, Türkiye'deki politikacılara, girişimcilere ve kamuoyuna alternatif, çözüme yönelik ve uzlaştırıcı önermeler sunmaktadır. Bu değerlendirmede, Türk dış politikasının ülkemizin ticari gelişimini geliştirici şekilde ve ekonomik büyümeye en fazla katkı vermek üzere tasarlanması temel hareket noktasını oluşturmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin Avrupa Birliği müzakere sürecindeki donanımını arttırmaya yönelik çalışmalara ağırlık verilmektedir.

ÇALIŞMANIN AMACI

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde en çok tartışılan konuların başında tam üyeliğin Türkiye için en ideal bir model olup olmadığı yer almaktadır. Türkiye, Avrupa ülkeleri ile ilişkilerini serbest ticaret anlaşmaları seviyesinde mi tutmalı; Türkiye'nin Gümrük Birliği Anlaşması Avrupa ile iktisadi alandan bütünleşme için yeterli mi sorularına; Avrupa'daki ekonomik entegrasyon modellerinden Avrupa Ekonomik Alanı (EEA)'nın özellikleri de inceleyerek cevap aranmıştır.

Türkiye'nin tam üye olmasını konusuna şüphe ile yaklaşan Fransız İçişleri Bakanı Nicholas Sarkozy ve Alman Hıristiyan Demokrat Partisi lideri Angela Merkel ve Avusturya Hükümeti, Türkiye için üyeliğe alternatif modellerden bahsettiler. 3 Ekim'de Avusturya'nın Türkiye için çok bahsedilen ancak çerçevesi bir türlü net olarak çizilmeyen "imtiyazlı ortaklık" seçeneği üzerindeki ısrarla durmasına rağmen ülkemizin tam üyelik perspektifinde kararlılığı üyeliğin küresel boyutları ile stratejik öneminin altını çizmiştir. Bu çalışmada, politik çevrelerce tanımlanan "imtiyazlı ortaklık" seçeneğinin tartışılacak ve Türkiye için tam üyeliğin neden diğer alternatifleri dışarda bıraktığına yer verilecektir.

TÜRKİYE’NİN TAM ÜYELİK PERSPEKTİFİNİN İNCELENMESİ
EFTA-EEA ve Avrupa Birliği

İçerik

- 1. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) nedir? Tarihçesi*
- 2. EFTA nasıl Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) ’ya dönüştü?*
- 3. EFTA’nın Dünya Ticaretindeki yeri*
- 4. EEA’nın AB ile işbirliği alanları*
- 5. EFTA-EEA ülkelerinin AB kararalma mekanizmasındaki rolü*
- 6. Türkiye’nin AB’ye entegrasyonu ne aşamada?*
- 7. Türkiye için öngörülen özel statü neleri kapsıyor?*
- 8. Sonuç ve Çıkarımlar*

Giriş

Yirminci yüzyılın ilk yarısında meydana gelen çatışmalar ve Avrupa ekonomisini buhrana sürükleyen dönemin ardından; Avrupa, hem ekonomik anlamda hem de soyo-kültürel anlamda bütünleşme sürecine girmiştir. Bu durumu takiben Avrupa ülkelerinin ticari alandaki ilişkilerde serbestleşme yolunda iki farklı girişim oluşmuştur.¹

Bunlardan ilki 25 Mart 1957’de Belçika, Federal Almanya, Fransa, İtalya, Lüksemburg ve Hollanda tarafından Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun (AET) kurulmasıdır. 1958 yılında AET resmen yürürlüğe girmiştir. Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Kurumu (EURATOM) ve AET tek bir birlik altında toplanarak Avrupa Topluluğu’nu (AT) oluşturmuştur. Avrupa Topluluğu’nun asıl hedefleri üye ülkeler arasında Ortak Avrupa Pazarı kurmak, ekonomi politikalarını yakınlaştırmak, böylelikle adil rekabet ortamı oluşturmak ve üye ülkelerin yüksek yaşam standartları hedefini sağlamak olarak ortaya konmuştur.

Avrupa Ekonomik Topluluğu yukarıda adı geçen amaçlara ulaşabilmek için çeşitli düzenlemeler getirmiştir. Üyeler ülkelerarası ticareti vergi ve resimlerden arındırmak, miktar kısıtlamalarını kaldırmak, ortak bir Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) tesis etmek ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımını sağlamak, tarım alanında ortak bir politika belirlemek, ortak pazarda serbest rekabet ortamı yaratmak, ulusal mevzuatların uyumunu sağlamak, ve bir Avrupa Yatırım Bankası kurmak şeklinde Birlik politikalarını belirlemiştir.² Daha sonra ekonomik alandaki entegrasyon ekonomik ve parasal birliğin oluşmasına ve ardından da siyasi ve sosyal konularda üyelerin ortak politikalar oluşturmasına yöneltmiştir.

¹ Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)

² Kaynak: T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, Avrupa Topluluklarının Tarihsel Gelişimi <http://www.dtm.gov.tr/ab/AB%20Sayfasi/tarihsel.htm> [15.08.2005, WEB].

1. Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) nedir? Tarihçesi

Avusturya, Danimarka, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre ve İngiltere 20 Kasım 1959'da Stockholm Konvansiyonu'nu ³ imzalayarak Avrupa Serbest Ticaret Bölgesini (EFTA) oluşturmuştur. EFTA, o dönemde Avrupa Ekomi Topluluğu'na (AET)⁴ alternatif bir modeldir. 1970'te İzlanda, 1981'de Lihteysteyn ve 1986'da Finlandiya EFTA'ya üye olmuştur.

1960'ta yürürlüğe giren Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi'nin kuruluş amacı üye ülkeler arasındaki ekonomik bağları güçlendirmek ve sanayi mallarında serbest ticareti teşvik etmektir. EFTA, tedrici olarak tarifelerin üye ülkelerden ithal edilen imalat sanayi mallarına uygulanan miktar kısıtlamalarının kaldırılmasını öngörmüştür.⁵

Böyle bir alternatif modelin doğmasında o dönemde ülkelerin içinde bulunduğu siyasi duruş etkin olmuştur. İngiltere, İsviçre, Avusturya, İsveç, Norveç, Danimarka ve Portekiz AET'de yer almak yerine Avrupa ülkeleri ile ekonomik alanda entegre olmak için EFTA'yı tercih etmişlerdir. EFTA üye ülkeleri içinde sanayi ürünlerinde gümrük ve eş etkili vergilerle diğer kısıtlamaları kaldırmayı öngörmüştür. AET'den farklı olarak EFTA'nın üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi ve ortak ticaret politikası bulunmamaktadır.

EFTA, AET gibi bölge içinde sermaye ve hizmetlerin serbest dolaşımı gibi özelliklere de sahip değildir. AET ile EFTA arasındaki en önemli farklardan bir diğeri de EFTA'nın ilk kurulduğunda tarım ve balıkçılık sektörünü serbest ticaret alanı içine almamasıdır.⁶ EFTA Konvansiyonu adil rekabet ortamı yaratmaya yönelik tedbirler içermektedir.

İngiltere, tarihsel bağı olan İngilizce konuşulan Birleşik Krallığın eski kolonileri ile ticaret ilişkisini yürütmeyi tercih etmiştir. Ayrıca, Avrupa'daki birleşmenin bir gümrük birliği değil,

³ Stockholm Konvansiyonu 3 Mayıs 1960 tarihinde yürürlüğe girdi.

⁴ 1957'de Roma Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu oluşturulmuştur.

⁵ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/DUNYA/ulus/31avsetic.htm> [13 Mayıs 2005, WEB].

⁶ İktisadi Kalkınma Vakfı, Avrupa Birliği'nin Tarihçesi, <http://www.ikv.org.tr/sozluk2.php?ID=1097> [4 Ekim 2005, WEB].

serbest ticaret bölgesi hareketi biçiminde olmasını savunmuştur. Bu görüş AET ülkelerince kabul görmeyince İngiltere, AET'den daha serbest bağlarla ekonomik entegrasyonun sağlanabileceği AET'ye denk olabilecek EFTA'nın kurucu üyesi olmuştur.⁷ O dönemde İsveç, Norveç ve Danimarka daha çok İngiltere ile ticari ilişkiler kurdukları için, onunla birlikte hareket etmeyi uygun görmüşlerdir.⁸ Zaman içinde İngiltere AET ülkeleri ile EFTA üyelerinden daha fazla ticaret ilişkilerine girmeye başladı. Bunun sonucu olarak 1961 yılında İngiltere AET'ye ilk başvurusunda bulunmuş; ancak, İngiltere'nin AET'ye tam üyeliği iki kez Fransa'nın vetosu ile karşılaşmıştır.

1926 darbesi sonucu Portekiz'de Salazar'ın liderliğindeki diktatörlük rejimi, ülkenin AET üyesi olması önünde ciddi bir engel teşkil ediyordu. 1949'da NATO'ya üye olan ülke, 1960lara kadar küçük bir iç pazar ekonomisine sahipti.⁹ Dışa açılma kararları alınmasıyla, 1959 yılında Portekiz EFTA'ya üye oldu, bunu 1960'da GATT üyeliği takip etti.

İsviçre, Avusturya ve Finlandiya'nın EFTA'da yer alma nedenleri içinde buldukları siyasi konjonktürden kaynaklanmıştır. Bu ülkeler Soğuk Savaş (1945-1989) döneminde geleneksel tarafsızlık politikaları izledikleri için NATO ülkelerinin oluşturduğu bir birliğe katılmak yerine EFTA içinde yer almayı tercih etmişlerdir.¹⁰

2. EFTA Nasıl Avrupa Ekonomik Alanı (EEA)'na Dönüştü?

1973 yılında Danimarka ve İngiltere AET'ye katılmak için EFTA'dan ayrıldığında, EFTA ülkelerinden Avusturya, Norveç, Portekiz, İsveç ve İsviçre Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile çok taraflı serbest ticaret anlaşmaları imzalamıştır. Sanayi ürünlerinin kapsayan bu anlaşmalar, tarım alanında karşılıklı imtiyazlarla yürütülmüştür.¹¹

İngiltere'nin EFTA'dan ayrılması ile EFTA'nın serbest ticaret alanı modeli şekil değiştirmeye başlamıştır. İngiltere ile eş zamanlı olarak Norveç, 1972 yılında AET'ye katılım

⁷ Başak Söylemez, Ankara Üniversitesi AT Ekonomi – Maliye Dersi ödevi, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi, 2005

⁸ Başak Söylemez, Ankara Üniversitesi AT Ekonomi – Maliye Dersi ödevi, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi, 2005

⁹ Deniz Gökçe, “Salazar Sonrasında Kaos”, Akşam Gazetesi, 21 Haziran 2004

¹⁰ Başak Söylemez, Ankara Üniversitesi AT Ekonomi – Maliye Dersi ödevi, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi, 2005

¹¹ Başak Söylemez, Ankara Üniversitesi AT Ekonomi – Maliye Dersi ödevi, Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi, 2005

konusunda halk oylamasına gitmiş, “hayır” oylarının çoğunlukta olması sebebiyle AET’nin dışında kalmıştır.

Portekiz’in 1985’te Avrupa Ekonomik Topluluğu’na üye olmasının ardından sırasıyla Avusturya (1989), İsveç (1991) ve Finlandiya (1992) Avrupa Topluluğuna (AT)¹² üyelik için başvuruda bulunmuştur. Bu ülkeler de 1995 yılında Birliğe katılmışlardır. *Ancak Avusturya’ya malların, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı, dış ilişkiler ve Gümrük Birliği, mali ve bütçesel hükümler ve rekabet politikası konularında, İsveç’e aynı konulara ek olarak tarım ve balıkçılık politikası konusunda ve Finlandiya’ya da her iki ülke için de ortak olan konularda ve yine balıkçılık politikası konusunda geçiş süresi tanınmıştır.*¹³

1992 yılının Mayıs ayında Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) Anlaşması yedi EFTA üyesi ülke¹⁴ ile Avrupa Topluluğu’nun oniki ülkesi¹⁵ arasında Oporto’da imzalanarak, 1 Ocak 1994’te yürürlüğe girmiştir. EEA Anlaşması, açık ve rekabetçi iç pazarın oluşturulması için gerekli olan dört temel unsura dayanmaktadır: Malların, hizmetlerin, kişilerin ve sermayenin serbest dolaşımı. Bu anlaşma sayesinde EFTA ülkeleri AT iç pazarında dahil olmuşlardır.

Bugün EFTA’nın üyeleri İsviçre, İzlanda, Norveç ve Lihtenştayn’dan ibarettir. İsviçre hariç diğerleri Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) kapsamındadır. EEA, 25 AB ülkesi ile üç EFTA ülkesini¹⁶ içine alan 470 milyonluk nüfusa sahiptir. 28 ülkenin vatandaşları Avrupa Ekonomik Alanı’nda serbestçe dolaşma, yaşama, eğitim görme, yatırım yapma ve iş kurma imkanına sahiptir. EEA iç pazarında eşit koşullarda iş yapabilmek için rekabet ve devlet yardımlarını içeren mevzuat Anlaşma metninde yer almaktadır.¹⁷

¹² 1992’de Maastricht’te imzalanmış olan Avrupa Birliği Antlaşması, 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Maastricht Antlaşması ile Avrupa Ekonomik Topluluğu, Avrupa Topluluğu adını aldı.

¹³ İktisadi Kalkınma Vakfı, AB Genişlemesi, Avrupa Topluluğu’nun Genişleme Süreci, <http://www.ikv.org.tr/abgenislemesi.php>, [4 Ekim 2005] WEB.

¹⁴ İzlanda, Lihtenştayn, Norveç, Avusturya, İsveç, Finlandiya, İsviçre (İsviçre Aralık 1992’de yaptığı referandum sonucunda EEA’ya katılmayı reddetti)

¹⁵ Belçika, Almanya, Fransa, Hollanda, İtalya, Luksemburg, Danimarka (1973), İngiltere (1973), İrlanda (1973), Yunanistan (1981), Portekiz (1986), İspanya (1986)

¹⁶ Norveç, İzlanda, Lihtenştayn EEC kapsamındaki üç ülkedir. İsviçre 1992 yılında yapılan referandum sonunda EEC’ye katılmamayı tercih etmiştir. EEC’nin üyesi olmak yerine Avrupa Birliği ile ticaretle ilgili malların serbest dolaşımı, taşınması, ticaretteki teknik engeller konularında 2002 yılında yürürlüğe giren yedi tane ikili anlaşma yapmıştır.

¹⁷ EFTA Secretariat, EEA Info Kit of the European Free Trade Association, sayfa:3, Mayıs 2005

EEA Anlaşmasının yasal zemininde yer alan sosyal politika, tüketici haklarının korunması, çevre, istatistik, şirketler hukuku mevzuatı Birlik sözleşmesinin ilgili maddelerinden aynen almıştır. Ayrıca dört temel özgürlüğün sağlanmasını kolaylaştıracak alanlarda; AR-GE, bilgi servisi, eğitim, teknik ve mesleki eğitim, istihdam, girişimcilik, küçük ve orta ölçekli işletmeler, sivil savunma...vb. yasal düzenlemeler Birliğin biricil hukukundaki biçimiyle EEA kurucu Antlaşması'nda yer verilmiştir.¹⁸

Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) Anlaşması, Avrupa Birliği'nin ortak tarım ve balıkçılık politikaları ile dış politika, güvenlik politikası, adalet ve içişleri politikalarını kapsamaz. EEA bir gümrük birliği anlaşması değildir ve ortak bir parasal birliği yoktur.

AT ve EFTA ülkeleri dört temel özgürlüğün işleyebilmesi için ortak yatay politikalar benimsemiş, bu da onları ortak düzenleme ve denetleme sağlayacakları bir ortak hukuk sistemi oluşturmaya yönlendirmiştir.

3. EFTA'nın Dünya Ticaretindeki Yeri

EFTA'nın ticaret politikası üç ana başlık altında incelenebilir. Bunlar EFTA üyesi ülkelerin kendi aralarında gerçekleştirdiği ticaret (EFTA Konvansiyonu), EFTA-EEA üyesi ülkelerin AB ülkeleri ile ticari ilişkileri (EEA Anlaşması) ve EFTA'nın üçüncü ülkelerle oluşturduğu ikili serbest ticaret anlaşmalarıdır.

EFTA son on yıl içinde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin yanısıra Akdeniz ülkeleri ile de ekonomik ilişkilerini geliştirmiştir. EFTA'nın üçüncü ülkelerle 18 serbest ticaret anlaşması, 8 ülke ile imzalandığı işbirliği deklarasyonu ve halen müzakereleri devam eden anlaşmaları bulunmaktadır.

EFTA'nın üçüncü ülkeler ile olan ticaret anlaşmalarındaki ilk ticaret partneri Türkiye'dir. Türkiye ile imzaladığı serbest ticaret anlaşması 1 Nisan 1992 yılında yürürlüğe girmiştir.

¹⁸ EFTA Secretariat, EEA Info Kit of the European Free Trade Association, sayfa:3, Mayıs 2005

Türkiye'nin EFTA ülkeleri ile ticaret hacmi yükselen bir ivme izlemektedir.¹⁹ 2004 yılı rakamlarına bakıldığında EFTA'nın Türkiye'ye ihracat rakamları 2 milyar US \$ yaklaşırken, Türkiye'den ithalatı 750 milyon US \$ civarındadır.²⁰

Avrupa Ekonomik Alanı bugün 455 milyon nüfuslu 28 ülkeden oluşmaktadır. Dünyanın en kapsamlı ve büyük pazarıdır. EFTA ülkelerinin ticaretinin %75i AB'nin içinde gerçekleşmektedir. Son dönemde Asya'daki gelişmeler, kilit ekonomilerin bu bölgeyle olan ticaret hacminin artmasına neden olmuştur.

4. Avrupa Ekonomik Alanı'nın AB ile İşbirliği Alanları

1990ların başında Avrupa'daki radikal gelişmeler Kıta'nın siyasi yapısının değişim sürecine girmesini sağlamıştır. Önce Berlin duvarının yıkılması ile iki Almanya'nın birleşmesi, 1991'de Sovyetler Birliği'nin çözülmesi ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin Sovyet rejimi etkisinden sıyrılarak demokratik yapılanma içine girmişlerdir.

O yıllarda Batı Avrupa ülkeleri de işbirliği alanlarını genişletme ve aralarındaki ilişkiyi güçlendirme arayışındadırlar. Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET, EURATOM) Avrupa Birliği'ne dönüştüren Maastricht Antlaşması 1992 yılında imzalanarak, 1993 yılında yürürlüğe girmiştir. Avrupa Tek Senedi (1986) ile somutlaşan iktisadi entegrasyon Maastricht ile birlikte siyasi bir boyutta taşınmıştır. Avrupa Birliği'nin bu kurucu anlaşması ile AB'nin "üç sütunu" oluşturulmuştur.²¹ Bu sütunlar savunma, adalet ve içişleri alanlarında hükümetleri arasında işbirliği geliştirerek hem siyasi hem de ekonomik alanlarda üyelerini ortak paydada buluşturan bir sistemin gelişmesine olanak tanımaktadır.

¹⁹ EFTA'nın üçüncü ülkelerle olan toplam ticaretinde Türkiye'nin 2001 yılındaki payı %50 oranındayken (1.312.903 US\$); 2004 yılında bu oran %75'e (2.749.669 US\$) ulaşmıştır.
(http://secretariat.efta.int/Web/ExternalRelations/TradeStats/trade_statistics/Turkey/Turkey%201-USD.pdf)

²⁰ EFTA Secretariat, External Relations, <http://secretariat.efta.int/Web/ExternalRelations/TradeStats>, [5 Ekim 2005] WEB.

²¹ Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu resmi websitesi, Avrupa Birliği, <http://www.deltur.cec.eu.int> [4 Ekim 2005] WEB.

AB'nin birinci sütunu Avrupa Topluluğu'nun geleneksel işbirliği alanlarını içine alır ve uluslar üstü niteliktedir. Tek Pazar ve *dört temel özgürlükler*²² bu bölümde yer alır. Birinci sütun ayrıca Birliğin tarım, çevre, rekabet ve ticaret politikası ile parasal konular konularındaki işbirliği zemini oluşturmaktadır. İkinci sütun ve üçüncü sütunlar Birliğin diğer devletler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları arasındaki çok yönlü ilişkilerini düzenleyen ortak *Dış politika ve Güvenlik politikasını* ve *Adalet ve İçişleri* konularındaki işbirliğini kapsamaktadır.

Avrupa Ekonomik Alanı, Birliğin birinci sütundaki konularda AB üyesi devletler ile EFTA-EEA ülkeleri arasında Tek Pazarın oluşumunu hedefler. Avrupa Ekonomik Alanı'nda sanayi mallarının, kişilerin, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı koşulları sağlanmıştır. AB ve EFTA-EEA'nın yatay işbirliği konuları Birliğin çevre ve sosyal politikası, tüketici hakları, araştırma-geliştirme konuları, istatistik, şirket kurma politikalarını içerir. Eşit rekabet koşullarının Avrupa Ekonomik Alanı'nda tam anlamıyla uygulanabilmesi için yatay işbirliğine gidilen konulardaki AB uygulaması EFTA-EEA'ya genişletilmiş ve EEA ülkelerinin yasaları ilgili AB mevzuatlarını aynen kabul etmiştir.

EFTA-EEA ülkeleri araştırma ve teknolojik geliştirme, bilgilendirme servisleri, çevre, eğitim ve sosyal politikalar, tüketicilerin korunması, küçük ve orta ölçekli işletmeler, turizm, audio vizyon alanlarına Birlik faaliyetlerine katılmak için Birlik bütçesine katkıda bulunarak bu konularda AB ile işbirliğine gidebilir. EEA kapsamında olmayan konular ortak tarım politikası, balıkçılık politikası, mali konular, vergilendirme politikası, dış ilişkiler ve ortak savunma politikasıdır.

Dinamik bir serbest ticaret alanı oluşturmayı amaçlayan EFTA, 1 Mayıs 2004'te AB ile eş zamanlı olarak EEA kapsama alanını genişletmiştir. EFTA-EEA ülkeleri Avrupa Ekonomik Alanı'na yeni katılan on üye ile aradaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri azaltmak için uyum fonları sağlamışlardır.

²² Kişilerin, sermayenin, malların ve hizmetlerin serbest dolaşımı

5. EFTA-EEA Ülkelerinin AB Karar Alma Mekanizmasındaki Rolü

Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) Anlaşması Norveç, İzlanda ve Lihtenştayn'ın AB'nin iç pazarına dahil edilmesine olanak tanımaktadır. Ancak EFTA-EEA ülkelerinin Birlik mevzuatının oluşturulmasındaki rolü Komisyon'a danışma ve komitelere iştirak yetkisi ile sınırlıdır. Avrupa Ekonomik Alanı'nı kapsayan Topluluk mevzuatının oluşturulmasında, EEA Karma Komisyonu'nun²³ aldığı kararlar EEA-EFTA ülkelerinin ulusal mevzuatlarının içine dahil edilmektedir. Böylece, EEA-EFTA ülkeleri yasal düzenlemelerde özellikle de teknik konularda, işbirliği alanlarının çok fazla olmasından dolayı Birlik mevzuatına en yakından takip eden ülkelerdir.²⁴

EFTA-EEA ülkelerinin en büyük avantajı AB yasalarının geçerli olduğu, eşit rekabet koşullarının güvence altına aldığı, dört temel özgürlüğün sağlandığı bir alanının içinde olmalarıdır. Ortak bir gümrük birliği politikası izlemeksizin üçüncü ülkelerle pekçok ikili serbest ticaret anlaşmaları imzalamışlardır. EFTA-EEA üyeleri AB programlarının katılmak istedikleri faaliyetlerinin bütçelerinin katkıda bulunarak işbirliği alanlarını genişletme olanaklarına sahipler.²⁵ İşbirliği konularında kurulan kurulan komitelere EFTA-EEA ülkelerinin iştirak hakları bulunmaktadır. EFTA-EEA ülkelerini en kısıtlayan nokta karar mekanizmasındaki rollerinin olmayışıdır.

Bunun yanısıra, EFTA-EEA ülkelerinin Avrupa Ekonomik Alanı içinde yer alan ülkelere finansal destek sağlamaktadır. 1 Mayıs 2004'te yürürlüğe giren ve EEA Genişleme Anlaşması'nın bir parçası olan mali yardımlar; *EEA Financial Mechanism* ve *Norwegian Financial Mechanism* olmak üzere ikiye ayrılır. EFTA-EEA ülkeleri Avrupa Ekonomi Alanı dahilindeki üyeler arasındaki sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri azaltmak ve EEA üyelerin iç pazara tam entegrasyonunu sağlamak için mali yardım sistemleri geliştirmiştir. AB'nin 2004

²³ EEA Karma Komitesi, Avrupa Birliği yasalarının EEA-EFTA ülkelerinin mevzuatına uyumlaştırılması görevini üstlenmiştir.

²⁴ Avrupa Komisyonu websitesi, Dış İlişkiler, Avrupa Ekonomik Alanı, http://europa.eu.int/comm/external_relations/eea/, [5 Ekim 2005] WEB.

²⁵ Bu konular Ar-Ge, eğitim, sağlık, çevre, sosyal politika, turizm, KOBİler ile ilgili işbirliği anaları, tüketici hakları, audio vizyon ve sivillerin korunması gibi başlıkları içine alır.

yılındaki son genişlemesinden sonra uyum fonu altında on yeni üyeye²⁶ beş-yıllık süre için EFTA-EEA ülkeleri İzlanda, Lihteysteyn ve Norveç 1.17 milyar Euro ayırmıştır.²⁷ Ayrıca Yunanistan, Portekiz ve İspanya Avrupa Ekonomik Alanı'nın EEA Finansal Mekanizma ve Norwegain Finansal Mekanizma fonlarından yararlanmaktadır. Bu mekanizmalar sayesinde EFTA-EEA ülkelerinin Avrupa Ekonomik Alanı'na maddi katkısı on kat artmıştır.

6. Türkiye'nin AB'ye entegrasyonu ne aşamada?

Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında 12 Eylül 1963'te Ankara Anlaşması imzalanarak resmi olarak ilk ortaklık başlamıştır. Bu anlaşmaya göre Türkiye beş yıllık hazırlık, daha sonra geçiş ve uygulama döneminin ardından Gümrük Birliği'nin bir parçası olacaktır. 1973 yılında AT ile Katma Protokol imzalanarak Türkiye AB'ye yönelik gümrük vergilerinin sanayi ürünleri için kaldırılması ve üçüncü ülkelere gelen mallar için Avrupa Topluluğu üyelerinin uyguladığı vergilerin uygulanmasını kabul etmiştir.²⁸

Türkiye'deki iç siyasi konjonktürden kaynaklanan gelişmeler, Avrupa Birliği ile olan ilişkilerin belli bir dönem kesintiye uğramasına neden olmuştur.²⁹ Tarafların tekrar müzakere masasında yerlerini alması ile Ortaklık Konseyi'nin 1/95 sayılı kararıyla Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği 1 Ocak 1996'da yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma ile Gümrük Birliği üyeleri arasındaki ticaretle ilgili engeller³⁰, miktar kısıtlamaları kaldırılmış, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi ve ithalat rejimi uylamaları başlatılmıştır.

Türkiye Gümrük Birliği maddelerinin 2001 yılına kadar tamamını uygulamayı taahüt etmiştir. Henüz tam anlamıyla uygulamada olmasa da teknik mevzuatın çok büyük bir kısmı uyumlaştırılmıştır. Gümrük Birliği Anlaşması'na göre Türkiye'nin yerine getirmesi gereken öncelikli konular malların serbest dolaşımı alanında kimyasalları (ilaç sektörü), TSE belgesi

²⁶ Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya, Slovenya, Litvanya, Letonya

²⁷ European Free Trade Association – EFTA, 44th Annual Report of the European Free Trade Association 2004, Sayfa 65

²⁸ Sanayi ürünleri için 12 yıllık vergi indirimi geçiş süresi ve rekabet gücü zayıf olan sanayi dalları içinse 22 yıllık vergi indirimi takvimi öngörülmüştür.

²⁹ 1980 Askeri Darbesi

³⁰ İthalat ve ihracat yasakları, gümrük vergisi, kota...vb

uygulamasını (AB'den gelen mallar için tarife dışı engel oluşturması gerekçesiyle); fikri ve mülkiyet hakları konusunda ilgili yönetmeliklerin yürürlüğe sokulmasını; rekabet politikası alanında devlet yardımları uygulamasını yerine getirmesidir.

Avrupa Birliği'nin nihai hedefi olan siyasi birliğe ulaşabilmesi ekonomik bütünleşmeyi sağlayan ortak bir pazarın kurulması ve Gümrük Birliği'nin oluşturulmasından geçmektedir. Gümrük Birliği, üye ülkelerin ekonomik politikaları giderek yakınlaştığı, ülkeler arası daha uyumlu ve etkin politikaların izlendiği, daha istikrarlı ve yaşam standartlarının daha iyiye doğru ilerlediği, üyeler arasında daha güçlü bağlardan oluşan bir iç pazarın oluşmasını sağlamaktadır.³¹

Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) ile Gümrük Birliği (CU) ekonomik entegrasyon çatısı altında buluşmaktadır. Hem Gümrük Birliği Anlaşması hem de Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması serbest ticaret bölgesi oluşturmayı ve üyeler arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri dengeli olarak güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Parasal birlik, ortak dış politika, ortak savunma politikası söz konusu değildir. Temel fark EEA'da üçüncü ülkelere uygulanan ortak gümrük tarifesi yoktur. EFTA-EEA ülkeleri AB ile yatay işbirliğini içeren pek çok temadaki mevzuatı benimsemiştir.

Avrupa Birliği üyelerinin hiçbiri üyelik müzakerelerine başlamadan önce Gümrük Birliği Anlaşmasına dahil olmamıştır. Türkiye bu anlamda üyelik müzakerelerine başlarken avatajlı olarak değerlendirilebilir.

7. Türkiye için “imtiyazlı ortaklık” ne anlama geliyor?

Çeşitli politik çevrelerce Türkiye için dile getirilen “imtiyazlı ortaklık” düşüncesinin sınırları açık olarak çizilmemiştir. Sık sık Alman ve Fransız basınında adı geçen tam üyelik alternatifi olarak ortaya atılan özel statüde, üzerinde durulan başlıca noktalar dört temel özgürlükten malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımını içine alan üç özgürlüğü

³¹ Roma Antlaşması'nın 2 nci maddesinde Avrupa Ekonomi Topluluğu'nun amacı “Topluluğun görevi, ortak pazarın kurulması ve üye ülkelerin ekonomik politikalarının giderek yaklaştırılması suretiyle, Topluluğun bütünü içinde ekonomik etkinliklerin uyumlu olarak gelişmesini, sürekli ve dengeli bir yayılmayı, artan bir istikrarı, yaşam düzeyinin hızla yükseltilmesini ve birleştirdiği devletler arasında daha sıkı ilişkileri gerçekleştirmektir” şeklinde tanımlanmıştır.

Türkiye'ye tanımak, Avrupa iç pazarının daha da liberalleşmesini sağlamak, sanayi malları alanındaki ticareti tarım ürünlerine genişletmek, dış politika ve askeri konularda işbirliğini öngörmektedir.

Londra merkezli etkin düşünce kuruluşlarından Chatham House'un Avrupa Programı uzmanı Fadi Hakura, Türkiye için adı geçen özel statüyü basit olarak iki alanda analiz etmiştir.³² Birincisi Gümrük Birliği'nin Anlaşması'nın kapsamı genişletilerek malların serbest dolaşımı ve rekabet politikasının uyumlaştırılmasından öte hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımının kapsama alınması, piyasanın liberalizasyonu, tarım alanındaki ticaretin daha da serbestleştirilmesi ve Türkiye'de yasal mevzuatın daha fazla AB müktesabı ile uyumlaştırılmasını içerir. İkinci olarak, Türkiye'nin AB'nin askeri, güvenlik ve AB dış politikası ile ilgili Avrupa Konseyi ve AB Bakanlar Konseyi toplantılarına katılmasına izin vermeyi ve politikalarına dahil edilmesini öngörmektedir.

Avrupalı politikacılarından Edmund Stoiber, Angele Merkel, Nicolas Sarkozy'nin bahsettiği özel statü şu anlama gelmektedir: Türkiye AB'nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nda (CFSP) ve iç pazarında (kişilerin serbest dolaşımı, tarım politikası, yapısal politikalar, AB kurumlarında kara-verici olarak bulunma hakkı hariç) yer almalıdır. Buna karşılık AB Türkiye'ye insan hakları, Ermeni meselesi, azınlık hakları, Kıbrıs Rum kesiminin tanınması, Yunan-Türk sınır anlaşmazlıkları konularında baskı yapmayacak; ancak AB'nin zor ve çok masraflı olan çevre mevzuatını, iş ve işçi standartları ile ilgili mevzuatları uyumlaştırmasını talep edecektir.

Bahsedilen türde bir ilişki Türkiye açısından ne makul şartlarda bir ortaklığı ne de Türkiye'ye tanınan herhangi bir imtiyazı ortaya koymaktadır. Öncelikle eşit rekabet koşullarının tam anlamıyla sağlanabilmesi için dört temel özgürlüğün garanti altına alınması şarttır. Türkiye'nin bazı konularda uzun dönemli geçiş süreleri alması beklenmektedir, ancak kişilerin serbest dolaşımının tamamen kısıtlanması durumu üyeliğin sağlayacağı asıl faydalardan Türkiye'nin yararlanamayacağı anlamını taşımaktadır ve kabul edilemez. Üyelik dışı bir alternatif model AB Kurumlarının karar organlarında Türkiye'nin dahil edilmemesi anlamına da gelmektedir.

³² Hakura Fadi, "Partnership is No Privilage", Chatham House Briefing Paper, September 2005, Sayfa 4

Özellikle tarımsal sübvansiyonlar ve destekleme fonları yüzde otuzüçü (%33) tarım sektöründen geçimini sağlayan ülkemiz için temeldir. Türkiye'nin ihtiyacı olan yabancı sermayenin ülkemize gelebilmesi, yeni iş olanaklarının yaratılabilmesi için istikrarlı bir ortam, Avrupa standartlarını hedefleyen yapısal politikaların uygulanması önemlidir. Doğal bir dönüşüm sürecinden geçen Türkiye önüne net bir üyelik hedefi çizmesiyle birlikte daha istikrarlı politikalar izleyebilecek ve AB süreci bu dönüşümü hızlandıracaktır.

Avrupa Konseyi 17 Aralık 2004 Zirvesi'nde Türkiye'nin üyelik müzakerelerine başlayabilmesi için belli aşamada Kopenhag kriterlerini yerine getirdiği konusunda fikirbirliğine varmıştır. Türkiye için müzakere çerçeve taslağı oluşturulduğunda Türkiye'nin müzakere takviminin AB kurallarını ve standartlarını uygulamada gösterdiği ilerlemeye bağlı, Birliğe katılacak diğer üyelere bağımsız olarak değerlendirileceğine yer verilmiştir. Çerçeve Belgesinde sözü edilen Avrupa Birliği'nin hazım kapasitesi, 2014 yılından önce tam üyelik anlaşmasının tamamlanamayacağı ve müzakerelerin doğası gereği ucu açık bir süreç olması ibarelerinin altının çizilmesi taraflar arasındaki güven bağının zedelemektir.

Türkiye en az on yıl içinde Kopenhag Kriterlerini tam olarak yerine getirerek, AB müktesabatını³³kendi yasaları ile uyumlaştırıp uygulamaya başlamasının ardından Avrupa Birliği ile tam üyelik anlaşmasını imzalamak için önce Avrupa Parlamentosu'nunca onaylanması, daha sonra da anlaşmanın tüm üye devletler tarafından tasdik edilmesi gerekmektedir.

Türkiye'nin laik ve liberal demokratik bir ülke olması ikinci planda bırakılarak, Müslüman nüfuslu olması karakterinin öne çıkarılması, son yıllarda Müslümanlara karşı Avrupa halklarında oluşan önyargıların yönünü Türkiye'ye çevirmektedir. Ancak, 12 milyon AB vatandaşı zaten Müslümandır ve Birliğin kurucu anlaşması dini özgürlüğe saygı gösterilmesini içermektedir. Avrupa kamuoyundaki bu önyargıların kırılması toplumlar arası soysal diyalogun geliştirilmesiyle mümkün olacaktır.

³³ Acquis communautaire

Kuzey Atlantik Paktı (NATO), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Topluluğu (OSCE) ve Avrupa Konseyi gibi Avrupa örgütleri içerisinde yer alan Türkiye'nin Birliğin kriterlerini yerine getirdiği takdirde tam üyeliği beklenen bir sonuçtur. Vizyonu Batı'ya dönük bir ülkeyi Avrupa'nın benimsemesi, eski komünist olan Orta Avrupa ülkelerinden, bu anlamda daha rahat olacaktır. Türkiye'nin batı yaklaşımı diğer ülkelerle işbirliğine ve/veya ticari ilişkilere girmeyeceği anlamına gelmez. Aksine, Avrupa değerlerini sekiz komşusuyla ilişkilerine ve etkileşimde olduğu Orta Doğu, Balkanlar ve diğer bölgelere taşıyarak yayılmasına olanak tanıyacaktır.

8. Sonuç ve Çıkarımlar

Türkiye ekonomik entegrasyon açısından Avrupa Birliği'ne Gümrük Birliği Anlaşması ile bağlanmıştır. Gümrük Birliği'ni imzaladıktan sonra Türkiye istediği ölçüde yabancı yatırım (FDI) çekmek konusunda yetersiz kalmıştır. Bunda ekonomik krizlerin, siyasi ve makro-ekonomik belirsizliklerin, yatırımcıların önündeki yasal ve bürokratik engellerin etkisi büyüktür. Şimdi üyelik müzakerelerine başlayarak istikrar için kararlı bir adım atmış ve ikinci bir şans yakalamıştır.

Türkiye için AB'ye tam üyelik dışında alternatif bir model iki taraf için de tatmin edici değildir. Avrupa'nın jeo-politik, ekonomik, enerji, güvenlik ve sosyal konularda çıkarları gereği Türkiye'nin Birliğin üyesi olmasına ihtiyacı vardır. Türkiye'nin tam üyelik perspektifinin dışına itilmesi tarafların ekonomik ve politik işbirliği alanlarını daraltacaktır. Örneğin, Kıbrıs konusundaki çözüme yönelik çabalar kesilebilir, Türkiye-Yunanistan ilişkileri zarar görebilir, AB ile Türkiye arasında güvenlik politikaları çelişebilir. Türkiye açısından da beklenen yabancı yatırımlar, yeni iş sahaları, tarım alanındaki mali destek, yapısal politikaların uygulanması ancak tam üyelik perspektifiyle gerçekleşecektir. Türkiye'de reformların sürekliliğini sağlamak ve sosyal dönüşümü hızlandırmak bu tür bir yaklaşımla mümkün olacaktır.